

Эсенбек Мамбетакунов

Кыргыз Улуттук Илимдер академиясынын
корреспондент-мүчөсү, Ардактуу академиги,
Кыргыз Республикасынын Билим берүүсүнө эмгек
сиңирген кызматкер, педагогика илимдеринин
доктору, профессор

- I. Эсенбек Мамбетакунович 1965-жылы университетти бүткөндөн кийин айылдык мектепте 6 жыл, Фрунзе политехникумунда 2 жыл мугалим болуп иштегенден кийин 1973-жылы Кыргыз педагогика илим-изилдөө институтуна физиканы окутуунун теориясы жана методикасы адистиги боюнча күндүзгү формадагы аспирантурага кирген. Илимий жетекчи катары педагогика илимдеринин доктору, СССР билим берүү академиясынын академиги, Челябинск мамлекеттик педагогикалык институтунун кафедра башчысы, профессор Антонина Васильевна Усова дайындалган. Ал киши менен таанышып, 1974-жылдын 28-апрелинде диссертациялык иштин темасын аныктап аткарууга киришкен. **Диссертациясынын темасы “Система упражнений как средство повышения качество усвоения учащимися физических понятий” (“Окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн өздөштүрүү сапатын жогорулатуунун каражаты катары көнүгүүлөрдүн системасы”)** деп аталып, аны 1978-жылы 28-сентябрда Низами атындагы Ташкент мамлекеттик педагогикалык институтунда кандидаттык диссертациясын ийгиликтүү коргогон.

- **Диссертациялык изилдөөдө төмөнкүдөй фундаменталдуу маселелер чечилген:**
- 1. Физикалык билимдердин системасындагы илимий түшүнүктөрдүн орду жана мааниси такталган.
- 2. Физика курсундагы негизги түшүнүктөрдүн мазмуну, көлөмү жана алардын бири-бири менен болгон байланыштары аныкталган.
- 3. П.Я.Гальпериндин окуучулардын акыл-аракеттерин этап-этабы менен калыптандыруу теориясынын негизинде физикалык түшүнүктөрдү өздөштүрүүнүн психодидактикалык этаптары иштелип чыккан.
- 4. Окуучулардын физикалык түшүнүктөрүн калыптандыруунун алгачкы этаптарында окутуучу көнүгүүлөрдүн зарылдыгы аныкталып, атайын көнүгүүлөрдүн системасын түзгөн.
- 5. Жаңыдан түзүлгөн көнүгүүлөрдү сабакта колдонуунун методикасын иштеп чыгып, Фрунзе шаарынын №33, 39, 40 жана Лебединовка мектептеринде физиканы өзү окутуп, көнүгүүлөрдү колдонуунун эффективдүүлүгүн эксперимент түрүндө далилдеген.
- Изилдөөнүн жыйынтыктары Фрунзе, Челябинск, Москва, Ташкент шаарларында чыгарылган илимий жыйынтыктарга жана журналдарга жарыяланган.

- Докторлук диссертациясы **“Дидактические функции межпредметных связей в формировании у школьников естественнонаучных понятий”** (**“Мектеп окуучуларында табият таануу түшүнүктөрүн калыптандырууда дисциплиналар аралык байланыштын дидактикалык функциялары”**) деп аталат. Бул тема СССРдин педагогикалык илимдер академиясынын координациялык кеңешинин эксперттеринин сынынан өткөндөн кийин докторлук тема катары бекитүүгө боло тургандыгына уруксат берилип, 1984-жылы **“Советская педагогика”** журналына жарыяланган. Диссертация 1992-жылы 31-мартта дагы эле Ташкент шаарында корголгон. СССРдин жогорку аттестациялык комиссиясы 1992-жылдын 11-июнунда педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын ыйгарган. Бул республикадагы жогоруда аты аталган көрүнүктүү төрт окумуштуудан соң 12 жыл өткөндөн кийинки бешинчи докторлук диссертация болгон.

- **Таланттуу окумуштуунун докторлук изилдөөсүндө дидактика илиминин төмөнкү маселелери чечмеленгендигин белгилей кетүү оң:**
- 1. Табигый илимдердин фундаменталдуу түшүнүктөрүнүн системасы жана алардын өз ара байланышы аныкталган.
- 2. Табигый илимий түшүнүктөрдүн системасы орто мектептин физикалык география, биология, физика, химия жана астрономия предметтеринде берилиши талданып, системага келтирилген.
- 3. Табигый түшүнүктөрдү калыптандырууда предметтерди байланыштырып окутуунун психодидактикалык функциялары аныкталган.
- Алар:
- 3.1. Окуучулардын дүйнөгө болгон илимий көз караштарын калыптандыруу функциясы.
- 3.2. Табият жөнүндөгү илимдердин түшүнүктөрүн системалаштыруу функциясы.
- 3.3. Окуучулардын табият жөнүндөгү түшүнүктөрдү өздөштүрүүсүнүн бекемдигин камсыздоо функциясы.
- 3.4. Табигый түшүнүктөрдү калыптандыруудагы улануучулук принцибин ишке ашыруу функциясы.
- 3.5. Табигый түшүнүктөрдү калыптандырууда тарыхка кайрылуу принцибин ишке ашыруу функциясы.
- 3.6. Окуучулардын табият жөнүндөгү түшүнүктөрүнүн деңгээлин жогорулатуу функциясы.
- 3.7. Табигый илимий маселелерди чагылдырууда айрым предметтерден алынган билимдерди комплекстүү пайдаланууга көнүктүрүү функциясы ж.б.

- Диссертацияда табигый предметтерди байланыштырып окутуунун аталган функцияларын сабакта жана андан тышкаркы учурларда ишке ашыруунун методикасы түзүлүп, ал Кыргызстандын, Россиянын, Өзбекстандын жана Молдованын мектептеринде сынактан өткөрүлгөн. Сунушталган методикалык көрсөтмөлөрдүн эффективдүүлүгү ар кандай деңгээлдеги педагогикалык эксперименттердин натыйжалары аркылуу далилденген.
- **Диссертациялык изилдөөлөрдүн теориялык жана методикалык маселелери автордун төмөнкү монографияларында толук чагылдырылган жана мугалимдерге өз учурунда жеткирилген.**
- 1. Окуучуларда табият таануу түшүнүктөрүн калыптандыруу дисциплиналар аралык байланыштардын ролу. - Фрунзе, Илим, 1991. -24бс. (орус тилинде).
- 2. Мектеп окуучуларында табият таануу түшүнүктөрүн калыптандырууда дисциплиналар аралык байланыштардын дидактикалык функциялары. - Бишкек, КНУ, 2015, 2018. -326б.(орус тилинде).
- 3. Физиканы окутуунун теориясы жана практикасы. - Бишкек, МОН басма борбору, 2004. -490 бет.
- 4. Физиканын дидактикасы. - Бишкек, 2017. -184 бет.

- **II.** Жогорудагы илимий изилдөөлөрүнүн жыйынтыктары биздин Республика мамлекеттик эгемендик алгандан кийин физикалык билим берүүнүн концепциясын, предметтик стандартын, окуу программаларын, окуу китептерин, мугалимдер жана окуучулар үчүн методикалык көрсөтмөлөрдү даярдоодо кеңири пайдаланылды. Натыйжада 5-класс үчүн жазылган “Табият таануу” окуу китеби кыргыз, орус, өзбек, тажик тилдеринде 5 жолу басылып чыкты. 7-8-9-класстар үчүн жазылган “Физика” окуу китеби 2 жолу басылып чыгарылды. Бул предметти аталган класстарда окутуунун методикалык көрсөтмөлөрү да даярдалган. Алар да 4 тилде жарык көргөн. Казахстан Республикасынын билим министрлигинин суранычы менен 8-класстын Физика окуу китебин жазууга катышкан жана авторлук топту жетектеген.

- **III.** Маараке ээси изилдөөгө алган кийинки проблема - бул жогорку окуу жайларда физика мугалимдерин даярдоо маселеси. Изилдөөнүн жүрүшүндө физика мугалимдеринин жалпы, илимий жана кесиптик-технологиялык компетенциялары аныкталып, натыйжада Өзбекстандык профессор окуучусу М.Джораев менен биргеликте “Педагогикалык жогорку окуу жайларында физиканы окутуу” (Бишкек, 2014, 380 бет) окуу китеби даярдалган.
- **IV.** Кийинки учурларда педагогикалык технология термини кеңири колдонулуп келе жатат. Бул проблема боюнча да автор изилдөө иштерин жүргүзүп “педагогикалык теория”, “педагогикалык технология” жана “педагогикалык практика” түшүнүктөрүнүн жалпы жана айырмалануучу жактарын изилдеп “Таалим-тарбия процесси: теория, технология, практика” (Бишкек, 2017, 269 бет) деп аталган монографиясын басмадан чыгарган.

- **V.** Мугалимдерди даярдоочу жогорку окуу жайларда педагогика предметин окутуу өзгөчө мааниге ээ экендигин эске алып, окуучусу, профессор Т.М.Сияев менен бирдикте “Педагогиканын негиздери” окуу китебин даярдашкан. Ал 2023-жылы 368 бет көлөмүндө бешинчи жолу басылып чыгып республиканын жогорку окуу жайларында кеңири колдонулууда.
- **VI.** Кыргыз Республикасында 1992-жылы түзүлгөн Жогорку аттестациялык комиссиянын чечими менен “Педагогика” багытындагы биринчи түзүлгөн диссертациялык кеңешке төрага болгон. Ошондон бери илимий-педагогикалык кадрларды даярдоого зор салымын кошуп келе жатат. Бул проблема боюнча да ал бир нече илимий эмгектерди даярдады. Мисалы:
 - 1. Педагогикалык изилдөөлөрдүн методологиясы жана сапаты. - Бишкек, 2006. – 108б. (орус тилинде).
 - 2. Педагогикалык изилдөөнүн методологиясы жана технологиясы. - Бишкек, 2015, 2021. - 128 бет.
 - 3. Психодидактиканын очерктери. - Бишкек, 2015. - 132 бет.

- **VII.** Кесиптик техникалык окуу жайларда жумушчу кадрларды даярдоонун учурдагы зарылдыгын эске алып, ушул маселенин педагогикалык проблемаларын изилдөө багытында да бир нече эмгектерди жарата алды. Мисалы, өзүнүн окуучулары менен бирге төмөнкү эмгектерди жарыялаган.
 - 1. Кыргыз Республикасында жумушчу кадрларды даярдоонун абалы. - Бишкек, 2014. – 54бет.
 - 2. Кыргыз Республикасында баштапкы кесиптик билим берүүнүн мазмунун жана технологияларын өркүндөтүүнүн теориялык негиздери. - Бишкек, 2016. -70 бет.
 - 3. Кыргызстанда баштапкы кесиптик билим берүүнүн теориясы жана практикасы. - Бишкек, 2021. – 382 бет.
- **VIII.** Окутуу процессин технологиялаштыруу жана санариптештирүү маселелери азыркы учурда алдыңкы орунга чыккандыгына байланыштуу алардын мазмунун ачуу жана кесиптик лицейлердин практикасына киргизүү максатында төмөнкү эмгектер жаралган.
 - 1. Кесиптик лицейлерде билим берүү технологиялары. - Бишкек, 2019. -100 бет.
 - 2. Кесиптик лицейлерде жалпы жана адистик предметтерди окутууга көрсөтмөлөр. - Бишкек, 2019. -236 бет.
 - 3. Кесиптик лицейлерде билим берүүнү санариптештирүү. - Бишкек, 2020. -180 бет.
 - 4. Кесиптик билим берүүнүн санариптик дидактикасы. - Бишкек. 2023. -118 бет.

- **IX.** Кийинки учурларда Эсенбек Мамбетакунович Табият, табияттын кооздугу, сулуулугу жана назиктиги, алардын адамдын жан дүйнөсүнө тийгизген таасири жөнүндөгү проблемаларга баш буруп, рухий-көркөм жана интеллектуалдуу-эстетикалык, оригиндалдуу ой айтуу маданияты бийик, ушул багытта да бир нече макалаларды даярдап, жарыялады.
- 1. Киши, адам, инсан. Кут билим, 19.02.2021.
- 2. Инсан, анын билгилиги жөнүндө ой толгоолор/КР ЖАКтын Бюллетени. №1. - Бишкек, 2020. – 85-89-беттер.
- 3. Жаратылыштын кооздугу эстетикалык тарбиянын каражаты катары / Вестник КГУ им. И.Арабаева. - Бишкек, 2021. - С. 101-107 (орус тилинде).
- 4. Эстетикалык тарбиянын башаты табияттын кооздугунда / Эл агартуу. №5-6, 2022. -2-8 беттер.
- 5. Табият жана эстетикалык тарбия / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. №8, 2022. -С. 190-195. (орус тилинде).
- 6. Нарктуулуктун башаты адамдын билгилигинде. “Улуттук университет” газетасы, №01 965), май 2023.